

शिक्षामा लैङ्गिक विभेद: वर्दघाट सुस्ता पुर्व नवलपरासी जिल्ला देवचुली
नगरपालिका १५ प्रगतिनगरको लैङ्गिक अवस्थाको एक समाजशास्त्रिय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तरगत
समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तीको आंशिक
आवश्यकता परिपुर्तिको लागि कुमारवर्ती बहुमुखी क्याम्पस,
समाजशास्त्र विभागमा प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधकर्ता

नाम: रिता चापागाई

रोल्ल: २९९००१४/२०७३

र. न: ९-२-२९९-११०-२००७

कुमारवर्ती बहुमुखी क्याम्पस

कावासोती २ वर्दघाट सुस्ता पुर्व नवलपरासी

२०१८

२०७५/०५/१५

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तरगत कुमारवर्ती बहुमुखी क्याम्पसबाट मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तरगत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूर्तिको लागि मेरो निरीक्षण र सुपरिवेक्षणमा रिता चापागाईले देवचुली नगरपालिका वडा न. १५ मा रहेका सरकारी तथा निजी विद्यालयहरूमा आधारित भएर “शिक्षामा लैङ्गिक विभेद” विषयमा शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । म उहाँले तयार पारेको यो शोधपत्र प्रति सन्तुष्ट रहेको छु र अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समिति समक्ष पेश गरेको छु ।

.....
गुरुप्रसाद सुवेदी
शोधनिर्देशक
समाजशास्त्र विभाग

२०७५/०५/३०

स्वीकृतिपत्र

यस क्याम्पसको समाजशास्त्र विभागकी छात्रा श्री रिता चापागाईं द्वारा प्रस्तुत देवचुली नगरपालिका वडा न. १५ मा रहेका सरकारी तथा नीजि विद्यालयहरुमा आधारित रही स्नातकोत्तर तह अन्तरगत समाजशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका लागि “शिक्षामा लैङ्गिक विभेद” नामक शिर्षकमा तयार यस शोधग्रन्थ उपाधि प्राप्तिका लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. श्री भवबहादुर सुनार

.....

विभागीय प्रमुख

२. श्री लिलबहादुर भण्डारी

शहीद स्मारक कलेज, चितवन

बाह्य सुपरिवेक्षक

३. श्री गुरु प्रसाद सुवेदी

.....

शोधनिर्देशक

कृतज्ञताज्ञापन

एक्काइसौं शताब्दीको उत्तरार्धमा आईपुग्दा पनि नेपाली समाज पितृसतात्मक सोच एवं व्यवहार वाट माथि उठ्न सकेको छैन । महिलाहरूले दुःख कष्ट गरेर आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक तथा शैक्षिक स्थिति स्थापित गरेता पनि उनीहरूलाई पुरुषको दाँजोमा कमजोर व्यवहार गरिन्छ । महिला विरुद्धका विभेदहरू उनीहरूको जन्म पूर्व सुरु भई मृत्यु पर्यन्त रहेको पाईन्छ । घरमा छोरा पछिको दोस्रो दर्जाको सदस्य तथा परिवारमा श्रीमान् पछिको सदस्यको रूपमा तथा कार्यालयहरूमा पुरुष अधिकृतहरूको सहयोगीको जिम्मेवारीहरू तोकिन्छन् । समाजको राजनैतिक परिवेशमा महिलाहरू पुरुषले बनाएका नीति र निर्णयहरू लेख्दा साँच्चिको रूपमा प्रयोग गरिन्छ ।

आजको समाज विकासको गतिमा अनवरत रूपमा बढिरहेको छ । जसको आधार शिक्षारूपी चेतनाको बैज्ञानिक र ब्यवस्थित कार्यान्वयन नै हो । हुनत बिज्ञान र प्रविधिले समाजका हरेक क्षेत्र र तहमा रहेका ब्याप्त विभेद र असमानता अन्त्य गर्ने कोशिस नगरेका होइन तर पनि हाम्रो समाजमा रहेका जातिय असमानता, गरिबी, बेरोजगारी, विकृति, लैङ्गिक विभेद आदि जस्ता अवस्थाहरूले गर्दा समाजमा रहेका विभेदहरू पुर्ण रूपमा उन्मुलन हुन भने सकेका छैनन् । यसरी हाम्रो समुदायका विभिन्न स्थान, क्षेत्र र संस्थामा रहेका विभेदहरू मध्ये मैले आफु वसेको क्षेत्र देवचुली नगरपालिका वर्ड न. १५ प्रगतिनगर रहेका सरकारी तथा नीजि विद्यालयमा रहेको लैङ्गिक विभेदलाई उजागर गर्ने प्रयास स्वरुप यो शोधपत्र तयार पारेकी छु ।

यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा मलाई शिर्षक छनोट गरि शोधपत्र लेखनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने शोध निर्देशक एवम् क्याम्पस प्रमुख श्री गुरुप्रसाद सुवेदीज्यु, लाई विशेष कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै गरि समाजशास्त्र विषयका प्रध्यापक श्री विदुर पराजुली, विभागीय प्रमुख श्री भवबहादुर सुनारलाई प्रति पनि अभार प्रकट गर्न चाहन्छु । मेरो यस शोधपत्र लेखनमा आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने श्री जनज्योतीका प्र.अ. श्री कृष्णप्रसाद वराल तथा विश्वज्योतीका प्र.अ. श्री विष्णुप्रसाद वास्तोला सरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यस्तै गरि शोध लेखनमा निरन्तर प्रेरणा दिई हरतरहले सहयोग गर्नुहुन परिवारजन प्रतिपनि विशेष आभार प्रकट गर्दछु । अन्त्यमा तथ्याङ्क संकलनका क्रममा

मेरा प्रश्नको उत्तर दिने सम्पूर्ण उत्तरदाताहरु, कम्प्युटर टइपिङ्ग, प्रिन्टिङमा सहयोग गर्ने बहिनी ज्ञानु भाई प्रदिपलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी

रिता चापागाई

कुमारवर्ती बहुमुखी क्याम्पस,

विषय सुची

	पेज नं.
१. सिफारिस पत्र	I
२. स्वीकृती पत्र	ii
३. कृतज्ञताज्ञापन	iii
४. विषय सुची	iv
५. तालिकासूची	Vii
६. चित्र सूची	viii

परिच्छेद-एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	५
१.३ अध्ययनको उद्देश्यहरु	७
१.४ अध्ययनको औचित्य	७
१.५ अध्ययनको संगठन	०८

परिच्छेद - दुई

साहित्यको पुनरावलोकन

२.१. सिद्धान्तको पुनरावलोकन	०९
२.२ शैक्षिकतथ्याङ्क र नीतिगत कागजात	११
२.३ अनुभूती मूलक अध्ययनहरु	१५

२.४ अवधारणगत ढाँचा	१७
--------------------	----

परिच्छेद - तीन

अनुसन्धान विधि

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा/बनावट	१८
३.२ अध्ययन क्षेत्र छनौटको औचित्य	१८
३.३ अध्ययनको प्रकृति र तथ्याङ्कका स्रोतहरु	१९
३.४ समग्र क्षेत्र र नमुना छनौट	१९
३.५ तथ्याङ्क संकलनका प्रविधिहरु	२०
३.५.१ उत्तरदाताहरुको छनौट	२०
३.५.२ तथ्याङ्क संकलनका प्रकृयाहरु	२०
३.६ तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण	२०
३.७ अध्ययनका सीमाहरु	२०

परिच्छेद -चार

अध्ययन क्षेत्र तथा विद्यालयहरुको पृष्ठभूमी

४.१.१ अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरु तथा अध्ययन गरिएका विद्यालयहरु	२२
४.१.२ जनज्योती मा. वि.	२२
४.१.३ विश्वज्योती माध्यामिक विद्यालय	२३
४.१.४ विद्यालयमा भर्ना	२३
४.१.५ विद्यालय छाड्ने विद्यार्थी	२४
४.१.६ विद्यालयमा रहेका शिक्षक	२४
४.१.७ जातिगत शिक्षक विवरण	२५
४.१.८ शिक्षकहरुको शैक्षिक योग्यता	२५

४.१.९ शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	२६
४.१.१० विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा अन्य समितिहरू	२७
४.२ छात्रा विद्यार्थीहरूको सामाजिक आर्थिक पृष्ठभूमि	२८
४.२.१ छात्रा विद्यार्थीहरूको व्यक्तिगत विवरण	२८
४.२.२ छात्रा विद्यार्थीहरूको घरायसी विवरण	२९
४.२.३ छात्रा विद्यार्थीहरूको पारिवारिक जनसंख्या	२९
४.२.४ छात्रा विद्यार्थीहरूको पारिवारिक आकार	३०
४.२.५ पारिवारिक उमेरगत जनसंख्या	३१
४.२.६ जातजाति विवरण	३१
४.२.७ धर्म अनुसार जनसंख्या	३२
४.२.८ अभिभावकको शैक्षिक अवस्था	३२
४.२.९ वसोवास स्थल	३३
४.२.१० घरपरिवारको आम्दानी	३३
४.२.११ घरपरिवारमा उपलब्ध श्रोतहरू	३४
४.२.६ विद्यालयमा लैङ्गिक मुद्दाहरू	३५
४.२.७ लैङ्गिक सम्बन्धी विभेदहरू	३७
४.२.६ सामाजिक आर्थिक अवस्थाको लैङ्गिक विभेदमा प्रभाव	४१

परिच्छेद - पाँच

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश	४३
५.२ निष्कर्ष	४७
सन्दर्भ सामाग्री	४९
परिशिष्ट	५०

तालिकासुची

तालिका नंवर	शिर्षक	पेज नं
१	विद्यालयमा भर्ना विद्यार्थी संख्या २०७५	२३
२	विद्यालय छाड्ने विद्यार्थी संख्या विवरण २०७४	२४
३	शिक्षकहरुका लैङ्गिक विवरण	२४
४	शिक्षकहरुको जातिगतविवरण	२५
५	शिक्षकहरुको शैक्षिक योग्यता विवरण	२५
६	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात विवरण	२६
७	विद्यालयमा भर्ना विद्यार्थी संख्या २०७५	२७
८	छात्राहरुको बसोबासको अवस्था विवरण	२९
९	छात्राहरुको परिवारका सदस्यको लैङ्गिक विवरण	२९
१०	छात्राहरुको परिवारको आकार र बनोट	३०
११	छात्राहरुको जातजातिगत विवरण	३२
१२	विद्यार्थीका धर्म अनुसारको पारिवारिक विवरण	३२
१३	छात्राहरुको परिवार बसोबासको अवस्था	३३
१४	छात्रा विद्यार्थीहरुको घरमा उपलब्ध सेवा सुविधाहरु	३४
१५	छात्राहरुको बुझाईमा शिक्षाको महत्व	३५

चित्रसूची

१	समितिमा रहेको लैङ्गिक विवरण	२८
२	विद्यार्थीहरूको पारिवारिक जनसङ्ख्या विवरण	३०
३	पारिवारिक उमेरगत जनसङ्ख्या विवरण	३१
४	अभिभावकहरूको शैक्षिक अवस्था विवरण	३२
५	विद्यार्थीको पारिवारिक आम्दानीको स्रोतहरू	३४